

QUADERN CENTRAL

La intervenció regeneradora a Ciutat Vella

TEXT: Joan Fuster i Sobrepera

Ciutat Vella 1983-1998: un pas de gegant per a la seva millora

TEXT: Joan Busquets

A l'entorn de Ciutat Vella. Identitats i diversitats a les ciutats

TEXT: Joan Subirats

Dins la ciutat

TEXT: E. Miralles

Cultura i crim

TEXT: Arcadi Espada

De l'horitzontalitat a les noves infraestructures

TEXT: Pere Cabrera i Massanés

Ciutat Vella, el futur de Barcelona

TEXT: Xavier Casas i Masjoan

TEXT: **Joan Subirats.**

Catedràtic de Ciència Política i
de l'Administració de la Universitat Autònoma de Barcelona

A l'entorn de Ciutat Vella. Identitats i diversitats a les ciutats

Ciutat Vella. Problema o solució?

El benestar i la qualitat de vida cada cop estan més connectats a la vida quotidiana, ja que no es demana només protecció social en abstracte. La qualitat deriva del fet que aquestes prestacions es donen en un entramat proper i sentit com propi de relacions socials. Certs barris de grans ciutats han anat mantenint el caliu suficient per equilibrar els avantatges i inconvenients que té la vida a les ciutats. Els barris d'aquest tipus són receptacles privilegiats d'estructures o xarxes comunitàries que els donen singularitat i generen formes peculiars de resoldre la vida en comú. Barcelona té l'avantatge d'haver sabut transformar-se d'una manera extraordinària en els darrers anys sense que els seus barris hagin perdut del tot aquesta especificitat.

Ciutat Vella és una manera d'anomenar el conjunt de barris i comunitats veïnals que conviuen al nucli històric de la ciutat i que han anat mantenint, malgrat els canvis urbanístics i demogràfics dels darrers anys, una forma característica de fer i conviure. Podríem dir que existeix un entorn sociocultural característic de Ciutat Vella que converteix els seus barris en llocs espacialment diferenciats. Llocs en els quals la gent es deixa coses, es visita o es troba regularment. Llocs en els quals es discuteixen els problemes del barri i s'ajuden els uns als altres amb petits favors. Llocs on treballar i socialitzar-se, i també on es va a l'ofici religiós, es compra o es porta els fills a l'escola. En el districte trobem la més gran diversitat ètnica de la ciutat i la més gran densitat d'edificis institucionals públics i culturals, els carrers més estrets i la xarxa de comunicacions més completa de la ciutat. Un espai ple de comunitats específiques: veïnals, comercials, religioses, ètniques, educatives,

d'edat, musicals o artístiques.

Aquest conjunt de característiques diferencials, aquí molt parcialment i simplement resumides, fa d'aquests barris una realitat diferent de la resta de la ciutat. Moltes vegades s'al·ludeix a Ciutat Vella com un dels problemes de la ciutat, fent referència a la seva heterogeneïtat i composició complexa. Més aviat hauríem de veure aquest conjunt de barris i comunitats de tota mena com una preconfiguració de la ciutat que pot anar afortunadament conformant-se si no triomfen les tesis d'aquells que somien en realitats molt més homogènies i burocratitzades. El problema de Barcelona és de fet la seva solució si Ciutat Vella és capaç de mantenir i reforçar els vincles interns que la fan habitable i solidària, i si les institucions representatives insisteixen en la tasca de facilitar la generació i consolidació de ponts, nexes i relacions entre aquestes diferents comunitats evitant-ne el tancament o la manipulació. Per plantejar aquest tema de manera més articulada, proposo endinsar-nos ara en un conjunt de conceptes que poden fer entendre millor la nostra peculiar mirada a la realitat de Ciutat Vella.

Identitats

Un dels principis inspiradors de l'impuls revolucionari de la Il·lustració postulava la desaparició de tota mena de cossos o ens intermedis entre els poders públics, representants dels interessos generals, i els ciutadans o la societat, entesa com a agregació lliure d'individus. Les estructures corporatives o gremials, així com les vinculades a les condicions de naixença o origen, s'entenien com distorsionadores de la relació entre ciutadans i Estat, basada en un mecanisme de representació directa i de defensa-salvaguarda dels drets individuals. Aquest ciutadà anònim, visqués a la ciutat o visqués al camp, hagués nascut ric o pobre, creient, ateu o agnòstic, se sabia protegit pels drets i llibertats que el contracte social li atorgava, sempre que respectés les lleis, enteses com l'expressió de la voluntat general. Fins aleshores els individus aïllats no eren res. Existien en tant que formaven part d'una corporació, d'un llinatge, d'una comunitat. A partir d'aleshores la societat de ciutadans lliures unificava, indiferenciava i garantia respecte a la individualitat.

Aquest indubtable avenç en les condicions de vida i de dignitat de les persones ha constituït una de les bases essencials de la modernitat i de les societats liberals i democràtiques contemporànies i ha significat la base per poder parlar de l'home, d'una persona, en sentit universal, al marge de races, creences, ideologies o recursos econòmics. Per altra banda, la mateixa consolidació de l'economia de mercat ha estat també molt determinada per la identificació individualitzada del consumidor. El progrés tecnològic, la globalització econòmica i informativa produïda en els darrers anys, accentua aquesta diferenciació individualitzada en l'oferta de tota mena disponible, fa més anònimes les relacions en poder prescindir de pautes i d'intermediaris socials considerats abans imprescindibles (els petits comerços; porters, vigilants o serenos; la compra diària; els àmbits pautats d'accés a informació...) i permet arribar a construir un àmbit estrictament individual, però al mateix temps global, en el qual no es necessita ningú, però on tot és plenament disponible.

Però és justament en aquest moment de potencial realització de l'individu universal —que al marge d'origens, situacions personals i tradicions culturals ho té tot a l'abast i no té cap límit (no assumit per ell com a part de col·lectivitat) en els seus drets— quan més sentim parlar d'identitats, de xocs de cultura o civilització, o quan més es valoren els vincles comunitaris o locals.

En un molt difós treball de Samuel P. Huntington de fa uns anys (1), s'afirma que la font fonamental de conflictes en el nou món obert per la superació de l'escissió Est-Oest no serà essencialment ideològica o econòmica, sinó cultural. La política mundial, diu, estarà determinada pel xoc entre civilitzacions. Segons aquest autor, la història ens dona quatre grans fases de conflictes globals: una primera determinada pel conflicte

entre prínceps i dinasties; una segona, que comença amb la revolució francesa de 1789, de conflicte entre pobles; una tercera, oberta per la revolució russa de 1917, caracteritzada pels conflictes ideològics i que s'estén pel segle XX; i finalment una quarta, emergent, de conflicte entre civilitzacions. Les tres primeres fases es van desenvolupar, bàsicament, dins dels paràmetres de la cultura occidental, mentre que aquesta darrera podria enfrontar Occident amb la resta.

Al marge que el treball de Huntington tingui connotacions conservadores clares en altres parts de la seva anàlisi, el cert és que ens indica un canvi molt significatiu en la forma en què tradicionalment s'ha considerat la divisòria de civilitzacions i cultures, molt centrada en distincions territorials clares. Avui no sembla tenir sentit (tot i que el conflicte dels Balcans pugui expressar el contrari) estatalitzar o territorialitzar les cultures. La globalització de les societats modernes està transformant les fronteres culturals d'externes a internes (2). Mentre les fronteres històriques encara no s'han tancat del tot, es multipliquen les microfronteres quotidianes en un procés de dimensions i de característiques que s'assembla poc als precedents coneguts. No trobem processos d'absorció o assimilació a gran escala, sinó que es formen espais socials multiculturals on conviuen diferents expressions i pràctiques culturals, de forma més o menys aïllada, que s'acosten més a imatges de *salad bowl* que de *melting pot* (3).

Malgrat els canvis urbanístics i demogràfics dels darrers anys, Ciutat Vella ha mantingut una forma característica de fer i conviure. En aquesta pàgina, sortida d'una guarderia al carrer Sant Pere més Baix, i el carrer Riera Baixa.

©Albert Fortuny

En aquest context podríem defensar una idea de societat que tendeixi a apaivagar les comunitats *identitàries*, que busqui en les arrels il·lustrades els ideals universalistes que difuminin els conflictes potencials entre majories i minories, entre pautes culturals dominants i pautes sotmeses a la intimitat residual. Homes i dones iguals, relacionats i governats per lleis iguals per a tots. Però, com sempre, aquest home idèntic als altres és una simple abstracció. El cert és que el reforçament-redescobriments de les identitats no és només reductible a *minories-culturals-presents-en-societats-altament-uniformitzades*, sinó que es produeixen manifestacions d'identitat, de força i rellevància molt desigual, a àmbits que podríem considerar culturalment homogenis i que només es poden entendre des de perspectives clau més locals o d'afirmació d'elements de diferenciació molt específics.

Tot procés d'identitat parteix de definir amb major o menor precisió qui som *nosaltres* i qui són *ells*. I el cert és que acostumem a tenir molts *nosaltres* i els *ells* són cada vegada més. Aquest sentit de pertinença tan bàsic com natural, que fa que ens reconeixem membres d'un grup o d'una col·lectivitat i que té sempre com a complement altres individus que no formen part d'aquesta identitat assumida, és avui molt complex per ser exercit sense contradiccions, sense l'existència d'espais transfronterers. Els meus *nosaltres* no acaben en una pertinença única. Excepte en situacions dramàtiques, tots ens trobem immersos en una cruïlla de pertinences múltiples. El guanyador dels cent metres lliures als darrers Jocs Olímpics es passejava amb una bandera canadenca, mentre repetia que era jamaicà. Als campionats de futbol de 1998, la plural selecció francesa triomfava i poc després la gent als carrers celebrava la victòria de França, però també la d'Algèria, de Marroc, d'Armènia o d'altres llocs d'origen de jugadors i seguidors de la selecció. Aquí som catalans, però no per això volem renunciar a sentir-nos de vegades espanyols, europeus, mediterranis, del nord del sud però

també del sud del nord. I, a més, aquest conjunt de pertinences, d'identitats, varia d'intensitat i de relleu amb el temps, com les conjuntures i com les vicissituds personals o col·lectives.

S'ha acusat els nacionalismes de tota mena de perversions i degeneracions. I no els falta raó als qui pensen així. Però també s'han produït tota mena d'exageracions i deformacions des de lògiques universalistes i indiferenciadores. Algunes nacions-Estat europees van jugar a igualar territori, ètnia i Estat en el conflicte dels Balcans. En canvi, els libanesos intenten mantenir sigui com sigui una comunitat que es basa en la juxtaposició de moltes identitats (lingüístiques, religioses, d'origen) diferents. Tots caminem cap a un futur en el qual o bé som capaços d'acceptar la diferència i aquest entrecreuament d'identitats i de multipertinences o no hi haurà qui resisteixi.

A tots probablement ens agradaria defensar les nostres *anomalies* (allò que ens separa de l'ideal de persona universal) amb la suficient solidesa i la suficient flexibilitat per no haver de renunciar-hi en nom d'indiferenciacions universalistes o de desqualificacions d'irracionalisme. Un pot sentir-se català sense sentir-se espanyol i no per això afirmar que el que es vol és un Estat i una pertinença únicament catalana. La identitat com a ciutadà espanyol no hauria d'anul·lar el nostre sentit de pertinença prioritari. Entre la possibilitat de reivindicar una ciutadania amb dret a mantenir una multiplicitat d'identitats individuals i les múltiples variants del principi goebbelsià de "tu no ets ningú, el teu poble ho és tot" no pot haver-hi dubtes.

D'altra banda, les meves identitats depenen en bona part de les meves vivències. I elles depenen no només de la meua memòria, sinó de la memòria col·lectiva, d'aquest conjunt d'elements que han estat transmesos per la família, per l'escola, pels mitjans de comunicació... i que per tant depenen d'un conjunt de fets que han estat seleccionats (deformats) pels formadors, pels transmissors. Un jove de vint anys a Catalunya no ha viscut (afortunadament) la situació que amb tantes dificultats acostuma a explicar Pujol quan viatja a l'estranger. Al revés, només ha viscut en una Catalunya autònoma governada per algú que afirma que el seu únic nord ha estat i és Catalunya. No podem, ni amb museus ad hoc, ni amb campanyes de renacionalització, pretendre recrear artificialment vivències i situacions que hem deixat enrere, encara que tinguem dret a recordar i que els altres també recordin. Com deia algú, puc rebutjar Auschwitz sense haver d'identificar-me al cent per cent amb la política de l'Estat d'Israel.

Tot plegat fa pensar que estem en temps difícils per a identitats simples. Hem de ser capaços de treballar sobre les nostres identitats bàsiques sense perdre ni un gram d'exigència en l'acceptació de les identitats dels altres. I això exigeix respecte. Respecte sobretot envers les identitats dels més febles, i en aquest paquet podem identificar molta gent i moltes situacions, diferenciant posicions relatives i moments conjunturals diversos. I per això hem de ser més capaços de treballar, de participar en la reconstrucció d'aquestes pertinences, en un context d'intersecció. Com diu Rubert de Ventós (4), les característiques dels catalans com a poble ens poden ajudar: respecte i admiració per la complexitat d'allò que ens envolta; lleialtat a tot allò que té de circumstancial, d'híbrid; i consciència de la precarietat del que hem assolit.

La ciutat com a espai privilegiat d'identitats múltiples

Viure en societat, viure avui en una gran ciutat, té molts avantatges. Ofereix moltes oportunitats, incrementa el benestar. Però crea també moltes inseguretats, genera també malestars. Creixen les capacitats tecnològiques, augmenten les possibilitats de lleure i de formació a la mateixa casa o al lloc de treball. Però aquestes noves alternatives i oportunitats es presenten sovint sota formes molt mercantilitzades i individualistes. La vida s'ha monetaritzat i tecnificat, i això provoca molts cops que les relacions esdevinguin més anònimes, les fa més impersonals. Han anat desapareixent conserges, porters, serenos,

cobradors i petites botigues, i augmenten les grans superfícies comercials i el consum de productes (congelats i altres) que eviten l'esclavatge diari de la compra, però generen també més aïllament, menys contacte amb els veïns. El cotxe es fa l'amo i genera més nervis i tensions. Tot això té l'aspecte positiu d'evitar les dependències, la dictadura de les rutines diàries. Tot el que té la ciutat d'àmbit creatiu, de generació d'espais de llibertat, ho pot tenir de mecanisme d'aïllament i d'insularitat-insolidaritat.

Les ciutats com Barcelona i els municipis del seu voltant s'han transformat de manera espectacular en els darrers trenta anys. Si el procés d'urbanització caòtica i la manca dels serveis més bàsics van marcar l'arribada dels ajuntaments democràtics, els vuitanta foren dedicats a recompondre les ciutats i les seves connexions, mentre que els noranta han comportat un molt significatiu increment de la mobilitat territorial i una esfumadura dels límits territorials. Les ciutats actuals presenten un cert esgotament del model de resposta a les necessitats i demandes socials que s'havia anat fent servir, certes dificultats per fer front a nous processos de fragmentació social (ètnics, d'edat, de gènere...) que semblen portar cap a fenòmens d'exclusió, amb pèrdua de recursos personals per sortir-se'n i amb tendències a la cronificació. D'altra banda, les ciutats creen nous incentius culturals, comercials i de lleure per fer més atractiu viure-hi. Entrem en una etapa de redefinició del model de ciutat que volem i de redefinició dels rols que en aquesta ciutat han d'assumir institucions, entitats i altres actors socials en la resolució dels problemes col·lectius, així com dels mecanismes de participació i decisió.

Paral·lelament, es desencadena un procés de redefinició dels referents d'identitat col·lectiva. S'afebleixen identitats de tipus clàssic, però en sorgeixen de noves, menys centrades en vincles culturals clàssics i més basades en vivències comunitàries compartides. La cultura política del benestar va transformant-se, adquireix una nova dimensió. No es demana només protecció social. Es demana també un nou entramat de relacions socials participatives i cohesionadores en l'àmbit més proper. I, en aquest context, la ciutat, les polítiques locals, assumeixen i aniran assumint encara més un protagonisme específic.

La ciutat manté l'escala humana necessària per vehicular sentiments de pertinença, essencials en la vida de les persones, que, encara que sembli paradoxal, augmenten a mesura que la globalització i la mundialització van prenent més força. Aquest *localisme*, entès com el reforçament dels vincles comunitaris, genera un nou posicionament de la identitat personal i comunitària en la recerca de les pròpies solucions, fent més senzilles també les actuacions i la seva adaptació a la realitat.

Identitat i comunitat. L'espai local

Fa molts anys Toënnies (5) va explicar el pas de la *Gemeinschaft* (comunitat) a la *Gesellschaft* (societat) com a expressió de modernització de l'ordre social. Com ja hem avançat, la reacció liberal contra l'antic ordre entenia com un element distorsionador l'existència d'entitats i la realitat d'agrupació social que se situessin de forma intermèdia entre el conjunt social d'individus i les institucions representatives. La gent que viu i depèn d'una comunitat seria aquella gent que no disposa dels recursos necessaris (de vigència efectiva dels seus drets, o de manca de recursos econòmics, cognitius o relacionals...) per transcendir i no dependre d'un vincle territorial. Per a aquesta gent, la comunitat podria considerar-se com una mena de *compte corrent* que hom pot utilitzar si li convé. Segons aquesta idea, la comunitat (local, la més propera) es *patiria* si no es té cap altra mena d'opció possible. La comunitat apareixeria, doncs, com a necessitat, com a signe de feblesa. Els *forts* serien capaços de *passar* de la comunitat.

En aquesta perspectiva, podríem bastir una idea de comunitat com a valor a perseguir, com a qualitat relacional. Una comunitat com a espai d'elecció, com a possibilitat d'elecció. La crisi de les institucions més

impersonals, més *modernes*, pot en part explicar la revaloració d'una idea de comunitat entesa com a pertinença, com a relació, com a valor en si mateixa. La comunitat seria així una expressió de la sociabilitat, una construcció social i per tant fruit d'una opció, d'una elecció.

Creixeria així la consciència que per afrontar eficaçment certs problemes socials i mantenir una forta capacitat de respondre a les necessitats de tota mena de la gent cal potser ajudar a fer comunitat.

Evidentment no parlem de comunitat com a concepte contraposat a globalitat. L'autarquia o el localisme no són només poc desitjables, sinó que són simplement impossibles. Els fenòmens estan avui massa interconnectats i són massa interdependents per imaginar respostes exclusivament locals. Per això, en aquest sentit, tan significativa és la frase "pensar globalment, actuar localment" com la contrària "pensar localment, actuar globalment".

Les dificultats per les quals passen els sistemes democràtics des del punt de vista de la seva excessiva professionalització i l'allunyament de la realitat per part de la gent han comportat un renaixement de la preocupació pel civisme, per una ciutadania activa, capaç d'implicar-se, de participar i de mantenir la vigilància enfront de les fàcils sortides autoritàries o de democràcia delegativa. La comunitat local se'ns presenta com un espai privilegiat per a aquesta mena d'ensinistrament. Augmenten significativament les expressions socials de solidaritat, es multipliquen les organitzacions de voluntariat i les experiències que volen trobar espais d'ajuda mútua.

En el camp que ens interessa, el terme *comunitat* ha estat sovint rodejat d'una valoració de més proximitat i emotivitat que el terme *societat*, sempre més impersonal, més explicatiu de conjunt d'individus aïllats. La societat representa un tipus d'unitat aconseguida per contracte, per un acord que aparentment uneix, però que de fet assegura la independència i la separació entre els individus que la componen, mentre que en la comunitat trobaríem un consens interioritzat, viu, que aniria més enllà de l'agregació. Però hem d'admetre que és un terme que està també carregat de significats que ens porten a relacions que semblen avui sobrepassades, obsoletes. Per això alguns consideren que el terme *comunitat* es troba en una mena de cruïlla entre nostàlgia i utopia. Nostàlgia d'un món no contaminat, esperança i utopia d'un món divers, més humà.

Des d'aquesta aproximació, el sentiment de comunitat, de sentir-se'n part, serà força important. I aquest sentir-se'n part dependrà de les connexions personals establertes, de la capacitat d'influència que es tingui en els assumptes comuns, de la integració i satisfacció de les necessitats que s'hi pugui trobar i d'una certa connexió emotiva que es comparteix. Pertànyer vol dir formar part d'alguna cosa, i se'n forma part perquè s'hi ha nascut o perquè ho has triat. Pertànyer vol dir *sentir-se amb*, compartir, tenir relacions socials, poder usar un *nosaltres*.

Comunitat i diversitat. Ciutat Vella

Precisament la gent ha valorat molts cops la gran ciutat com un espai més anònim, on viure amb tranquil·litat conductes o hàbits que en un petit poble podrien ser considerats *desviats*, perillosos per a la comunitat. S'ha dit, per tant, que quan en una col·lectivitat augmenta el sentit de comunitat i la cohesió, els comportaments considerats *desviats* s'identifiquen amb més facilitat i la major força social acaba comportant un més gran control social. L'acceptació de la diversitat resultaria per tant més fàcil en societats on la distància entre les persones és gran, on predomina la indiferència. Quan augmentés la implicació pels altres, l'interès per la comunitat, aquesta capacitat de convivència, d'assumir les diferències, es faria més difícil, i l'anonimat, quasi impossible.

La interacció entre comunitats es faria més fàcil a partir d'aquesta visió inclusiva i no exclusiva de les pertinences comunitàries. Les interaccions es basarien en interessos, en la recerca de solucions pragmàtiques (més que ideològiques) als problemes de convivència. On hi ha més

tradició de col.laboració, més vincles creats, més rutines d'interacció creades, més fàcil serà desenvolupar processos de col.laboració positius per al conjunt de comunitats, per al conjunt (en el cas que ens ocupa) de la ciutat. Així, com més confiança entre uns i altres es generi, com més reciprocitat hi hagi en els intercanvis socials i com més consistents siguin les xarxes associatives i el compromís cívic, més fàcilment es podran generar pràctiques que ofereixin certesa, seguretat per establir i desenvolupar mecanismes de prosperitat i de creixement social i econòmic. I aquest mateix resultat, en una mena de *cercle virtuós*, pot densificar i reforçar aquest teixit associatiu, aquests recursos que nodreixen una societat civil capaç de desenvolupament i cohesió social. Aquesta densitat de xarxes comunitàries l'anomenen alguns capital social, entenent-lo com aquest conjunt d'organitzacions polítiques, econòmiques i socials, formals i informals, associacions i grups, que se situen a mig camí entre els individus i els grups primaris, d'una banda, i les institucions representatives i de govern de l'altra.

El capital social de Ciutat Vella és consistent. Existeix un sentiment de pertinença i de lleialtat entre els seus veïns, i tenim exemples de com s'han sabut utilitzar aquestes característiques socioculturals en palanca d'acció col·lectiva. S'han creat xarxes de relacions i contactes espacialment, ètnicament, religiosament o socialment potents. El que cal és evitar que els forats estructurals existents entre aquestes comunitats puguin convertir-se en barreres per l'acció col·lectiva, o puguin ser ocupats per emprenedors que busquin aprofitar en el seu propi benefici aquestes divisions potencialment conflictives. Les institucions de govern haurien de tractar que aquesta feina emprenedora de cosir xarxes comunitàries, de construir ponts, es fes de manera col·lectiva, assumint tots plegats les responsabilitats dels espais i àmbits de convivència. I això vol dir partir del reconeixement del ciutadà i de les seves potencialitats com a agent actiu en la comunitat, amb tot el que això representa d'impuls i gestió de xarxes socials, i de cedir espais a la participació ciutadana. I vol dir també entendre la feina de l'Administració com més habilitadora que dictaminadora, més capaç de governar per la influència que per les normes i la jerarquia, més adaptable i flexible que rígida i procedimental.

1 Ens referim al treball de Samuel P. Huntington, de l'any 1993, "The Clash of Civilizations", publicat a la revista *Foreign Affairs*, 72, n.3, p.22 i sq.

2 Vegeu E. Lamo de Espinosa, "Fronteras culturales" a Lamo de Espinosa (ed.), *Culturas, estados, ciudadanos*, Alianza Editorial. Madrid, 1995, p. 13-80.

3 Plata d'amanida on trobem tots els ingredients barrejats però fàcilment separables i reconeixedors, o vas de barreja on al final els ingredients resulten força indestruïbles.

4 X. Rubert de Ventós. *Los Nacionalismos*, Editorial Planeta. Barcelona, 1995.

5 Ens referim al clàssic text de Töennies, *Comunidad y Sociedad*, de 1887....